

Ovaj je kratki vodič zanimljiviji od mnogih dosadašnjih zbog toga što mu je autor svjestan da ono što radi ima vrlo ograničenu vrijednost. Kako sam kaže: »Svaki prosvjed koji se osniva na pretpostavci da su promjene koje se sada događaju u engleskom jeziku u Velikoj Britaniji ozbiljnije i nepoželjnije od onih koje su se dogodile u posljednjih 1200 godina je u najmanju ruku teško braniti, a gotovo je sigurno neistinit.« Uza sve to autor daje »jasan popis preferencija« koji se, kako smo rekli, osniva na prijekorima slušalaca, na postojećim savjetnicima, rječnicima i gramatikama, no ipak najveći je tu udio autorova ukusa, što se nigdje ne kaže. To je dakako i najjača kritika preskriptivizma, jer su mu osnove nejasne, neuhvatljive. U jezicima s tradicijom preskriptivizma — što engleski nije — nekakav samozvani arbitar, koji ne mora biti ni najbriljantniji ni najbolji filolog u jednoj jezičnoj zajednici, može nametnuti svoj nedomišljeni diktat u pogledu jezičnog izbora. Teoretski barem postoji i drugih mogućnosti razrješavanja jezičnih dvojbi. Najsigurnija je solidno lingvističko obrazovanje ljudi koji se profesionalno služe jezikom a i drugih građana da sami odlučuju o svom izboru. Postoji mogućnost panel-odluka jezičnih stručnjaka i pisaca, kao i ispitivanje stvarne upotrebe odabranog sloja ili slojeva govornika. Dosada je bilo takvih pokušaja (Ch. C. Fries; The American Heritage Dictionary), ali bez većeg odjeka. Tako se čini da ćemo i dalje dobivati jezične savjetnike za engleski jezik sve više svjesne svoje samovolje, a ta svijest je vjerojatno i početak njihova kraja u ovom obliku. Na kraju preporučio bih čitaocu da prolista ovu knjižicu radi »pouke i zabave«.

Maja Bratanić

ŽELJKO BUJAS: HRVATSKO ILI SRPSKO-ENGLJESKI ENCIKLOPEDIJSKI RJEČNIK, prvi svezak A — LJ, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1983. (XVIII+665 str.)

Nije dovoljno reći da je *Hrvatsko ili srpsko-engleski enciklopedijski rječnik* Željka Bujasa, točnije njegov prvi svezak, najznačnije djelo s područja anglistike, a ujedno i najvredniji leksikografski poduhvat objavljen u 1983. godini u nas. Premda se može podičiti gotovo osamdesetogodišnjom tradicijom i mnogim nezaobilaznim djelima, naša je hrvatsko-engleska leksikografija porred nekoliko opsegom skromnih, priručnih rječnika raspolagala samo jednim opsežnijim leksikografskim radom ovih dvaju jezika s hrvatskim ili srpskim kao polaznim. To je *Hrvatsko-engleski rječnik* Milana Drvodelića, objavljen 1953. godine i, uz neznatne izmjene, pretiskivan u dva navrata, a četvrto je izdanje, iz godine 1978, temeljito preradio, nadopunio i osuvremenio Željko Bujas. Zahvaljujući tome ovo se djelo uspješno održalo u upotrebi i zacijelo će i dalje mnogima pouzdano služiti. Leksikografija je, međutim, izuzetno izložena zahtjevima vremena i jezičnih i društvenih mijena i utjecaja, pa su sredine s razvijenijom lingvističkom teoretskom mišlju i praksom obično i najosjetljivije na takve zahtjeve. Stručnjaka takva istančanoga lingvističkog sluha hrvatska leksikografija posjeduje u Željku Bujasu, redovnom profesoru Odsjeka za anglistiku i šefu Katedre za amerikanistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu,

koji je u englesko-hrvatskoj leksikografiji vrlo predano i djelotvorno, premda diskretno, prisutan već od ranih šezdesetih godina. Naime, pored spomenutog Drvodelićevog *Hrvatsko-engleskog rječnika*, Bujas je, jednako uspješno, u nekoliko faza, preradio, proširio i ažurirao i *Englesko-hrvatski rječnik* istog autora, prvi put objavljenog 1946. godine. Premda je Bujasov doprinos u oba ova rječnika znatno nadmašivao »proširivanje i nadopunjavanje«, nije se mogao bitno udaljiti od njihove tradicionalne leksikografske koncepcije i konvencionalnoga lingvističkog pristupa leksičkom materijalu. Stoga novi samostalni Bujasov hrvatsko-engleski rječnik nije samo najopsežniji izvor hrvatsko-engleske jezične građe kojim smo do sada raspolagali, već i praktična realizacija njegovih leksikografskih rješenja koja, kao što ćemo pokazati, znače priličan pomak od tradicionalnoga i uvriježenoga.

Epitet »enciklopedijski« što ga rječnik nosi u naslovu odnosi se na dva njegova svojstva. Opsegom će, kako je predviđeno, obuhvatiti 150 000 leksičkih jedinica opće namjene, što ulazi u okvire opsega stolnih rječnika koji se tradicionalno nazivaju enciklopedijskima. Opseg, dakako, ne određuje samo broj natuknica već, prvenstveno, dostignuti stupanj iscrpnosti i tzv. gustoće rječnika, odnosno količina totalnog, temeljnog leksikona, u ovom slučaju dvaju jezika, koji je rječnikom zahvaćen. Raspon planiranog opsega možemo ilustrirati podatkom da se u leksikografiji smatra da standardni rječnik od 100 000 riječi pokriva praktički sve što ulazi u sastav određenoga suvremenog književnog jezika. S druge strane, cilj je ovog djela da, pored suvremene jezične upotrebe sa što više složenih izraza i fraza, obuhvati i što je moguće veći broj stručnoga i znanstvenog pojmovlja. Da bi osigurao što pouzdaniji odabir ove građe, autor se rukovodio principima *Opće enciklopedije JLZ* pa je u njegov rječnik ušlo sve što je iz neke struke ili discipline uvršteno u *Opću enciklopediju*, uključujući tu i stručno, tehnološko i znanstveno nazivlje što se javlja u podnaslovima odnosno kao potpojmovlje u pojedinima enciklopedijskim člancima. Po istim je načelima u rječnik unesen i impozantan broj biblijskih, mitoloških i zemljopisnih imena, povijesna imena, događaji, dokumenti i slično, velik broj naziva etničkih skupina i njihovih etnika te nazivi brojnih jezika i narječja. Pri tome se, napose kod povijesnih i zemljopisnih imena, vodila briga da se uvrste ona čiji engleski oblik odstupa od hrvatskoga ili izvornog oblika. Kako smo se uspjeli uvjeriti, ovako je sustavan pristup izboru stručno-znanstvenih pojmova (gdje se uz biljne i životinjske vrste donose još i latinski nazivi) i biografske, povijesne i ostale navedene građe, rezultirao vrlo reprezentativnim leksičkim fondom koji u skladu s namjenom i veličinom rječnika predviđa gotovo svaku zamislivu potrebu korisnika.

Rječnik se, pored spomenutog, uglavnom temeljio na golemim autorovim prikupljenim datotekama pa je za englesku stranu konzultirana građa od 140 000 kartica ekscerpiranih iz američkih i britanskih tekstova (pretežno tiska i radio i TV emisija) ili dobivenih testiranjem informanata — izvornih govornika, te datotekom američko-britanskih vokabularskih razlika (16 000 kartica). Za dvojezičnu je obradu poslužila opsežna leksička građa dobivena obrtanjem najprije Drvodelićevog a kasnije »Zorinog« englesko-hrvatskog rječnika, a korišteni su i podaci dobiveni testiranjem djelotvornosti dvojezičnih rječnika.

Posebno se valja zadržati na hrvatskoj ili srpskoj strani rječnika. Napor autora da ostvari istinski suvremeno i deskriptivno leksikografsko djelo odnosio se, razumije se, na oba jezika, jezik izvor i jezik cilj, no to je bilo, kako

on ističe u predgovoru, »... posebno važno zbog lijeve, hrvatske, strane rječnika kojoj se u domaćoj leksikografiji u pravilu pristupa preskriptivno, čistunski, i s pozicija elitističke kulture. To znači da se nerado i nesustavno uvrštavaju tuđice odn. posuđenice, 'nepravilni' oblici, regionalizmi, kolokvijalizmi, žargon, da i ne govorimo o 'neprirodnim' riječima i izrazima« (str. VII). Bujasov je pristup doista potpuno lišen tradicionalne leksikografske sklonosti propisivanju ili prešućivanju. On jezike koje suprotstavlja u svom rječniku otkriva u svoj njihovoj punoći, u cijelom rasponu njihovih izražajnih mogućnosti. Bez lažnog moraliziranja bilježi raznolikost jezičnog tkiva na svim jezičnim razinama i pri tome nas, s pedantnošću svojstvenom samo leksikografima, upućuje u tanane nijanse značenja i upotrebe. Osjetljivom će se čitaocu možda načas sasvim plastično ukazati slika autora kako gotovo nasumce grabi pune pregršti zrnaca žive jezične materije, pomno ih prebire, popisuje i opisuje, posvećujući svakom podjednaku pažnju i važnost i ne otimajući im ništa od njihove treperave životnosti. Bujasovu je leksikografskom prosedeu imanentan sociolingvistički pristup.

Govoreći o desnoj, engleskoj strani ovog rada, posebnu pažnju zaslužuje ravnopravno tretiranje britanske i američke varijante engleskog jezika, što praktično znači da su američko-britanske vokabularske razlike sustavno registrirane i to posebnim označavanjem podjednako briticizama i amerikanizama, što rijetko ili nikako ne nalazimo u leksikografskoj praksi.

Spomenute se osobine ovog djela uglavnom odnose na izbor natuknica, no od izuzetne je važnosti i njihova leksikografska prezentacija i obrada. Naime, autor ovdje uvodi nekoliko veoma zanimljivih i funkcionalnih inovacija u leksikografskoj tehnici. Nabrojiti ćemo ih redom kojim se navode u »Uputama za korištenje«. To su najprije *tvorbene natuknice*. Konkretno, česti prefiksi i sufiksi u hrvatskom književnom jeziku, koji se toliko sustavno javljaju da omogućuju formuliranje pouzdanih naputaka za njihov prijevod na engleski jezik, navode se ovdje kao posebne natuknice. Tako u prvom svesku rječnika možemo pronaći npr. natuknice *bez-*, *-anin* ili *-čki* koju nalazimo u dvije funkcije:

—*čki*¹ *suf adj npr. glumački* actor's, of an actor, actors', of actors; actor-like, actor-style, *A coll actor-type*

—*čki*² *suf adv npr. glumački* like an actor, in an actor's manner,³³ in the manner of an actor, in the manner of actors; actor-fashion, actor-style; as an actor, from the point of view of an actor.

Na sličan se način kao samostalna natuknica obrađuje prefiks *do-* koji nalazimo razložen na pet mogućih upotreba prema značenju: za *prostorno* odvijanje radnje (npr. dotrčati, dotrčati do); za izražavanje *dovršavanja radnje* (npr. dopiti); za izražavanje *potpunosti* radnje (npr. dokuhati); za izražavanje *dodatne količine* (npr. doplesti) ili pak za *vremensko* značenje pridjeva (npr. doratni).

Uvođenjem ovakvih natuknica, proizašlih iz pristupa izgrađenog na metodi kontrastivne analize, postiže se ušteda na prostoru i realizira leksikografski potencijal i generativna moć pojedinih tvorbenih jezičnih principa.

Zanimljivo je napomenuti da se u leksikografskoj teoriji ponegdje sugerira mogućnost uvođenja ovakvih natuknica, a sličan smo prijedlog imali prilike čuti i na jednom sasvim nedavnom leksikografskom savjetovanju, no nije nam poznat slučaj ovakve njegove sustavne realizacije, ne samo u našoj, već ni u široj dvojezičnoj leksikografskoj praksi.

Druga je novost raščlanjivanje »velikih« *natuknica* s bogatom frazeologijom po *padežima*. Ovakvo je rješenje toliko djelotvornije i metodološki »čistije« od konvencionalnih nastojanja da se u masi fraza i uvriježenih sintagmi, što se nabrajaju u frazeološkom odjeljku članka, slijedi kakav-takav abecedni red, da se čini gotovo nevjerojatnim što se ovako praktičnog i efikasnog rješenja netko već nije dosjetio.

Naročito zanimljivim teoretskim i praktičnim doprinosom ovog rječnika smatramo *civilizacijske komentare* koji se ovdje inauguiraju kao nova leksikografska kategorija i navode uz pojedine natuknice. Tradicionalna struktura leksikografskog članka pretpostavlja da se sve nijanse značenja i upotrebe pojedine natuknice obuhvate prijevodnim ekvivalentima, što je često nemoguće zbog uvijek prisutnih civilizacijskih i kulturnih razlika sadržanih u pojedinim pojmovima. U takvim se slučajevima obično moramo zadovoljiti opisnim, nepotpunim ili nategnutim ekvivalentima koji su uzrok tolikima grubim prevodilačkim greškama, a vrlo često takve razlike nećemo moći ni naslutiti jer ih leksikografi prešućuju. U nastojanju da posredničku ulogu rječnika barem mjestimice osnaži i ulogom tumača izrazitijih razlika između hrvatskog i anglosaksonskih društava i civilizacija (posebno američke i britanske)« (str. XI), autor takve civilizacijske komentare dopisuje uz pojedine natuknice kao poseban grafički blok. Tako npr. uz natuknicu *advokat* nalazimo opširan komentar o razlikama u advokatskom zvanju i nazivima za pojedine njegove stupnjeve između Engleske, Škotske i SAD, a uz natuknicu *decimalan* napominje se da se u anglosaksonskim zemljama u decimalnim brojevima piše točka umjesto zarez. Natuknicu *celer*, na primjer, prati objašnjenje:

»Zbog sličnosti u nazivima naš se 'celer' gotovo uvijek krivo prevodi engleskim *celery*, premda se radi o različitim podvrstama. Naš 'celer' (A. G. rapaceum), uzgajan radi korijena, slabo je poznat u AS zemljama, a engleski mu je naziv *celeriac*, *celery root* itd. Umjesto njega u tim se zemljama, pod nazivom *celery*, uzgaja podvrsta A.g. dulce, slabo poznata u nas, od koje se ne jede korijen nego široke sočne peteljke listova kao salata«,

dok natuknicu *kos* objašnjava komentar:

»U SAD nema naših kosova, a nazivom *blackbird* označavaju se amer. vrana, čavka i tri manje vrste, od kojih je jedino *rusty blackbird* sasvim crn i ugodno pjeva. Inače, po općem ponašanju i popularnosti, kulturni ekvivalent našeg kosa u Americi je (smeđi) *robin* (*Turdus migratorius*)«.

Korist od ovakvih komentara ni ne treba posebno isticati i u sljedećem će im se izdanjima broj zacijelo povećavati, no taj bi se važan aspekt dvojezične leksikografije, upozorava autor, potpuno mogao osvijetliti tek cjelovitim pratećim rječnikom civilizacijskih pojmova.

Pored civilizacijskih komentara vrlo su dragocjena *upozorenja na lažne sličnosti*, tj. na različito značenje engleskih riječi čija etimološka sličnost s našim riječima može zavarati (tzv. lažne parove), a koja se sustavno domeću uz ovakve »zavodljive« natuknice (npr. uz natuknicu *kompozitor* upozorit će se da *compositor* znači slagar; uz *eventualno* da *eventually* znači konačno itd.).

Bujas također uvodi i princip tzv. *obrazloženog međuupućivanja*, tj. samom, uobičajenom strelicom korisnik se upućuje na češći ili neutralniji izraz, a u

svim se drugim slučajevima razlog upućivanju objašnjava brojčicom na strelci. Iz tabela uputa na unutrašnjoj strani korica saznajemo da takvih mogućnosti ima čak sedamnaest (upućivanje na sinonimni izraz; na jezično pravilniji izraz; na uži ili precizniji izraz; na aspektni par; na osnovni oblik; na domaću riječ; na potpuniji popis sinonima; na tvorbenu natuknicu itd.), a mogu se lako označiti i višestruki razlozi upućivanju. Ušteda na prostoru koja se time ostvaruje očigledna je.

Vrlo ekonomično sredstvo jest i ovdje temeljito razrađen sustav brojčanih komentara nad tekstom koji implicite (posredstvom objašnjenja u tabeli uputa) pružaju velik broj pravopisnih (američko-britanske pravopisne razlike; veliko i malo slovo) i morfoloških (nepravilne množine) informacija, te napose mogućnost upotrebe alternativnih izraza npr. kada oznaka 33 uz riječ *manner* (vidi primjer uz citiranu natuknicu -*čki*?) napućuje da se ovdje još može upotrijebiti i *way* ili *fashion*; oznaka 34 uz *absence* da se ta riječ može zamijeniti izrazima *lack*, *want*, *scarcity*, *shortage*, *freedom* (*from*) itd.

Nenaviknutu će korisniku ovakvo mnoštvo numeričkih oznaka u početku djelovati neobično, možda čak i odbojno, i mnogi će ih eventualno i zanemariti, no čitaocu koji se potruđi da njime ovlada pružit će mnoge korisne podatke.

Napomenimo još da se u Tabeli uputa donosi i tumač posebnih znakova koji također omogućuju lakše i brže snalaženje u strukturi rječnika, te da se u elaboriranom popisu kratica donosi oko 250 kratica i odrednica, mahom podružnih, stilskih i gramatičkih.

Nesumnjive kvalitete i brojne prednosti ovog rječnika, širok i reprezentativan raspon građe i njezin suvremen izbor i tretman poticati će svakog čitaoca (naročito kad se svikne na ponešto sitan tisak) da što češće posegne za njim, no u spontanijem će se dvojezičnoj upotrebi Bujasov rječnik definitivno dokazati tek kada budemo raspolagali i njegovim drugim sveskom. Mnogi će, pozivajući se na praktičnost, požaliti što svu ovu bogatu građu neće imati sakupljenu u jednom svesku, ma kako opsežan i nezgrapan bio. Za ovakvo je rješenje izdavač zacijelo imao svojih razloga, no ne može se zaobići činjenica da autorova rafinirana i domišljena rješenja u izdavaču i prečesto nisu našla adekvatnog interpretatora. Nedopustiv je broj izdavačkih propusta i tiskarskih pogrešaka, počevši od izostavljanja određenog broja numeričkih oznaka nad tekstom u Tabeli uputa (koje, doduše, nismo dosada uspjeli naći ni u samom tekstu rječnika, što zbunjuje), pomiješanog redoslijeda stupaca ili stanovitih nedosljednosti, da druge omaške ne nabrajamo.

Ovi nedostaci blijede pred mnogostrukim zadovoljstvima što nam ih *Hrvatsko ili srpsko-engleski enciklopedijski rječnik* pruža i u narednim će izdanjima vjerojatno biti otklonjeni. Zahvaljujući kompleksnosti svoga leksikografskog pristupa i bogatstvu leksičkog materijala ovo će djelo vrlo uspješno poslužiti i izvornim govornicima engleskog (ili drugih jezika) koji se bave hrvatskim ili srpskim, te je u tom kontekstu šteta što, osim homografa, lijeva, hrvatska ili srpska strana rječnika nije akcentuirana.

U naše hirovito doba sklono brzim pothvatima i lakim uspjesima, ovakvo temeljno i minuciozno zamišljeno i ostvareno djelo usamljenog leksikografa djeluje više nego impresivno. Njegovo će se značenje za našu kulturu još du-

go potvrđivati i odražavati na odgovarajući način, a leksikografska rješenja prezentirana u njemu bez sumnje će naići na široku znanstvenu potvrdu i stručnu podršku.

Vesna Polovina

MIRJANA VILKE, *RAZGOVORI O ENGLLESKOM JEZIKU*, priručnik za učenike IV, V i VI razreda osnovne škole, Zagreb, Školska knjiga, 1983, 54 str.

Dosta apstraktnu nauku o jeziku klasična gramatika, sa njenim formalno-logičkim osnovama, nije uspela da približi učeniku na takav način da kroz nju upozna pravu realnost jezičkih fenomena i zbog toga što je rečenice i primere istrgla iz šireg jezičkog tkiva i realnog okruženja. Ona svojim pristupom i terminologijom predstavlja nešto veštačko i odbojno. Ostao je, znači, do danas problem kako tumačiti učeniku jezik u prirodnom obliku opštenja među ljudima, u formi spontanog, prijatnog, spoznatljivog; u obliku u kom će se naći i sam učenik kao sagovornik pisca koji govori o jeziku. Dakle taj oblik su razgovori o jeziku, koji se i inače pokazao pogodnim u popularnom objašnjavanju jezika u novinarskim rubrikama i slično.¹ Taj oblik se pokazao veoma prikladan i u ovom priručniku, koji je, kod nas, koliko znamo, prvi namenjen upoznavanju jednog stranog jezika. Kroz *Razgovore* ovakve vrste kakve je dala Mirjana Vilke učenik saznaje pojmove o jeziku na neki sličan način na koji saznaje pojmove iz drugih nauka, recimo fizike ili biologije. Kada to kažemo, mislimo na deskripciju kojom se autor ove knjižice služi, na uspešno kombinovanje onoga što nauka pruža za ovakvu namenu i popularnog i jednostavnog načina izlaganja nekih osnova koje je lingvistika nedvosmisleno utvrdila.

U objašnjavanju osnovnih lingvističkih pojava ona se služi eksplikacijama koje sadrže u sebi ne samo osnovno pravilo kojim se bavi i gramatika, nego obuhvata i situacione elemente, odnosno autor najpre opisuje realne situacije u kojima se ti jezički fenomeni javljaju, referente na koje se odnose pojmovi koje objašnjava, unosi ih u kontekst vanjezičke stvarnosti i iz nje izvodi zaključke o upotrebi i obliku tog fenomena. Čini nam se da se u tome može vidjeti okvir koji autoru nudi savremena diskurs lingvistika u kojoj se jezičke pojave vezuju i za situaciju, a ne samo uz lica koja govore. Iz realne situacije i odnosa govornog lica prema njoj se stvara, pored ostalog, i smisao jezičkog fenomena u komunikaciji.

Drugo polazište njenog tumačenja jezičkih pojava je korišćenje elemenata iz drugih grana o jeziku. Da bi osigurala potpuno razumevanje jezičkih kategorija, ona se služi poređenjem našeg i engleskog jezika, polazeći uglavnom od našeg koji je učeniku poznatiji i poredeći ga sa engleskim koji će tako bolje razumeti. Ona, u stvari, primenjuje i prilagođava kontrastivni pristup našem i engleskom, a nekad ide i šire pa daje za poneke pojave primere i iz drugih jezika, ako su ti primeri poznati učeniku iz života. Ona ih poredi samo toliko koliko to može dobro da posluži učeniku za razumevanje pojmova i primera iz

¹ Takvu rubriku o našem jeziku je s uspehom držao dr Asim Peco. Vid. i dr Ivan Klajn, *Razgovori o jeziku*, Vuk Karadžić, Beograd, 1978.